

O ČESKÝCH LÉKAŘÍCH - DRAMATICÍCH V MEZIVÁLEČNÉM OBDOBÍ

MUDr. Svatopluk Kaš, CSc.
Neurolog, Praha

Motto: Nemohu si představit lepší průpravu pro spisovatelské řemeslo než pár let praxe v lékařské branži.

(William Somerset Maugham)

Mám větší pocit spokojenosti sám se sebou, mám-li dvě povolání, než kdybych měl jen jediné. Medicína je má zákonitá manželka a literatura je moje milénka. Když mi jde jedna na nervy, strávím noc s druhou. Je v tom možná trochu zmatek, ale žádá z obou činností nestrádá mou duplicitou zájmů.

(Anton Pavlovič Čechov)

Lékaři měli vždy blízko ke kultuře a zvláště k literatuře. Někteří z nich nejen jako pasivní konzumenti, ale jako aktivní tvůrci, spisovatelé. To platí v literaturách všech národů. Zejména v Čechách, kde tato tradice vznikla již za tzv. národního obrození v 19. století, kdy se mnozí lékaři podíleli na buditeckém úsilí.

Ve 20. století bylo mezi českými lékaři mnoho spisovatelů a někteří – hlavně v meziválečném období – patřili k předním představitelům české literatury.

Hezky to ilustruje historka, kterou vyprávěl zubní lékař MUDr. Oldřich Hlaváč, píšící pod jménem Alarich: „V roce 1931 mě navštívil v Praze můj přítel ruský spisovatel Evžen Zamjatin. Zavedl jsem jej do Umělecké Besedy, kde se scházela umělecká i literární společnost. Zde jej uvítal starosta Umělecké besedy spisovatel MUDr. František Skácelík, seznámil se zde s dramatiky MUDr. Františkem Langrem a MUDr. Arnoštem Dvořákem, s prozaikem MUDr. Benjamenem Fragnerem – Kličkou a připíjel si se zakladatelem Kocourkovských učitelů MUDr. Josefem Kašem. Vypítl se i na kolegy spisovatele MUDr. Vladislava Vančuru a MUDr. Jaroslava Durycha. Když po ránu po mnoha a mnoha připítcích jsme opouštěli „čeledník“ u Alšovy síně, svěřil se mně: „Že u vás dělají literaturu doktoři medicíny, to jsem zde pochopil, ale řekni mi, Alarich Stanislavoviče, kdo u vás probůh dělá medicínu?“

A v tomto období se mezi lékaři objevilo i několik velmi významných dramatiků, což nebylo v takové míře ani předtím, ani potom. O nich a o některých jejich osudech, které byly nezřídka pohnuté, bude tento článek.

Český lékař MUDr. František Langer patřil v meziválečném období vedle Karla Čapky k našim nejvýznamnějším dramatikům. O jeho literární tvorbě se zmíním jen stručně, je dost známá, ale zaměřím se hlavně na jeho trochu dobrodružný a pohnutý život.

Narodil se 3. 3. 1888 v Praze v rodině pražského židovského obchodníka. Na gymnáziu moc nevynikal, velké problémy měl hlavně s češtinou, což mu později už jako známému spisovateli jeho tehdejší profesor češtiny rád předhazoval.

Studoval medicínu na pražské lékařské fakultě a promoval ještě před válkou v r. 1914. Již za studií se věnoval literatuře a žil bohémským životem. Ještě jako medik se sblí-

žil s představiteli anarchistického hnutí, kteří se scházeli v kavárně Demínka (Stanislav Kostka Neumann, Franta Sauer, Jiří Mahen, Fráňa Šrámek, František Gellner, Karel Toman) současně i s výtvarníky z kavárny Union a s německými pražskými literáty z kavárny Arco (F. Werfel, M. Brod, F. Kafka). V r. 1911 spolu s Jaroslavem Haškem založili Stranu mírného pokroku v mezích zákona. V r. 1913 se zúčastnil jako medik – dobrovolník balkánské války.

Po vypuknutí světové války byl jako lékař na haličské frontě u huculského domobraneckého pluku, byl zraněn a léčil se v Praze. Po návratu na frontu se nechal u Černovic zajmout. Po kratším pobytu v zajateckém táboře u Caricynu vstoupil do Československých legií. Po únorové revoluci v r. 1917 byl jedním z organizátorů náboru do legií. V té době se v Rusku oženil, což je méně obecně známo (manželství bylo rozloučeno v r. 1939). Langer se stal šéf-lékařem slavného 1. pluku, který byl jádrem legionářského vojska od Zborova až po Sibiř. S ním prodělal celou sibiřskou anabázi a vrátil se přes Japonsko do Československa v hodnosti majora v r. 1920.

Ze svého pobytu v legiích vytěžil látku pro četné povídky, které vyšly po válce pod titulem Železný vlk (1920), pro knížku pro děti Pes druhé rotý (1923) a tři heroické scény Vzdání 28. pluku a Zborov (které se hrály již na Sibiři), a Na magistrále, hrané po převratu. Společně vyšly pod jménem Vítězové (1924). Ze stejného období čerpá i jedna z jeho nejúspěšnějších her Jízdní hlídka (1935). Pojednává o skupině českých legionářů obklíčených v zapadlé sibiřské chalupě velkou přesilou bolševiků a o jejich nepateckém hrdinství. Hra protisovětsky zaměřená přispěla po r. 1948 k jeho vyškrtnutí z oficiální literatury.

Po návratu do vlasti zůstal jako aktivní důstojník ve zdravotních službách. Věnoval se plně literatuře, což i jeho zaměstnání umožňovalo. Sprátlil se s bratry Čapky, patřil do kruhu jejich „pátečnicků“. Pracoval pro Vinohradské divadlo, nejprve jako externí poradce dramaturga, od r. 1936 jako stálý dramaturg. Velmi povzněl repertoár divadla, takže se jeho činohra zcela vyrovnala Národnímu divadlu. Byl i jednatelem českého PEN – klubu a poradce vydavatelství ELK. Při této své literární činnosti se prakticky medicíně moc nevěnoval.

Z této doby je i historka uveřejněná v Alarichově Medicíně v županu:

Na společenském večeru v Umělecké Besedě, kde se scházeli pražský umělecký svět a inteligence, se udělalo jedné dámě nevolno a omdlela. Nad ní stáli MUDr. Arnošt Dvořák, také pražský vojenský lékař a spisovatel, a MUDr. František Langer, v té době šéflékař pražské vojenské nemocnice. Oba se rozhlíželi kolem, vtom zvolal zoufale Dr. Langer: „Pánové, není tu mezi vámi nějaký lékař?!“

V tomto období se staly jeho hry stálou součástí repertoáru našich divadel a nezastaraly ani dodnes. Mezi nejúspěšnější patřila veselohra *Velbloud uchem jehly* (1923), dvakrát zfilmovaná (1926, 1936). Ličí ironickým způsobem vzestup prosté a počestné dívky, která se svými schopnostmi získává okolí. Drama *Periferie* (1925), veselohra *Obrácení Ferdyše Pištory* (1929, zfilmováno 1931), *Manželství s. r. o.* (1934) a již zmiňovaná *Jízdní hlídka* se též dočkaly velkého úspěchu. Medicínskou tematiku zpracoval ve dvou hrách: *Grandhotel Nevada* (1927, zfilmováno 1937), kde se vysmívá šarlatánským metodám některých psychiatrů, kteří se ve svých sanatoriích snaží oškubat bohaté pacienty. Vážnější náplň má méně úspěšná hra *Anděl mezi námi* (1931), kde se dotýká tehdy tabuizované eutanazie. Lékař – hrdina ji neváhá použít u nevléčitelných trpících pacientů a je odsouzen k smrti. Autor se staví na jeho stranu.

Jeho povídky a jediný román *Zázrak v rodině* (1939) mu už nepřinesly takový úspěch jako divadelní hry.

Po Mnichově v r. 1938 byl z armády propuštěn jako nežádoucí osoba. Po obsazení republiky mu bylo jasno, že by jako legionář, přítel Čapků a Masaryka byl dříve či později zatčen, tak odešel v červenci 1939 přes Polsko do Francie a pak do Anglie. Po vypuknutí války se stal šéfem zdravotnictví československé exilové armády. Po invazi v r. 1944 se zúčastnil operací při obléhání Dunkerque.

V té době, v r. 1939, napsal scénář pro film, který později přepracoval jako knihu *Děti a dýka* (1942). Zde popsal dopředu tragédii, jež se pak odehrála v mnohem drastičtější formě v Lidicích. Po r. 1945 se vrátil do republiky jako plukovník a stal se šéfem vojenského zdravotnictví. Byl jmenován generálem a v r. 1947 Národním umělcem. Vše se dramaticky změnilo po r. 1948. Byl poslán do důchodu jako osoba nespolehlivá a protisovětsky zaměřená. Jeho divadelní hry se nesměly hrát, nejen ta jediná protisovětská *Jízdní hlídka*, jeho jméno bylo vypuštěno z dějin české literatury, nemohl zveřejnit nic ze své tvorby.

Teprve v šedesátých letech, když se poněkud poměry uvolnily, mohl opět publikovat. Z té doby pocházejí i překrásné vzpomínky *Byli a bylo* (1963), kde píše o svých přátelích, hlavně o bratřích Čapkových a o pražském uměleckém životě. Ale i tyto vzpomínky vyšly značně okleštěné a v původním znění mohly vyjít až po r. 1989. Jinak napsal už jen několik povídkových sbírek *Filatelistické povídky* (1964), posmrtně vyšly *Malířské povídky* (1966) a jednu divadelní hru *Bronzová rapsodie*.

František Langer zemřel v 77 letech 2. 8. 1965. Ve svých divadelních hrách uměl dobře vystihnout svět drobných lidí a tuto látku dokázal předložit divákům. Nabízel moderně zpracované konvenční zápletky, byť i tíhnoucí

k oblíbeným happy-endům. I když jeho hry je možno označit jako civilní, používal rád ironii i nadsázku. Hry jsou dokladem toho, že je možné spojit se zábavou i umění a závažnou humanistickou myšlenku, což v tehdejších komediích bylo vzácné.

Vladislav Vančura měl také velmi pohnutý a bohužel i tragický život. Narodil se 23. 6. 1891 v Háji u Opavy ve staré evangelické rodině. Gymnázium absolvoval v Praze a v Benešově, mezitím se učil knihkupcem, studoval na umělecko-průmyslové škole a neúspěšně se pokoušel dostat se na Akademii výtvarných umění. Pak pracoval jako úředník, rok studoval práva a medicínu vystudoval až ve třiceti letech. Promoval v roce 1921, oženil se se svou kolegyní Ludmilou a usadili se na Zbraslavi, kde si otevřeli lékařskou praxi. Vančura se postupně stále více věnoval literatuře a ordinaci přenechával více manželce. Z té doby je i jedna historka:

Manželé se střídali pravidelně v ordinaci. Jeden v pondělí, středu a pátek, druhý v úterý, čtvrtek a sobotu. Jednou si paní doktorka potřebovala přehodit s manželem ordinaci. Vančura ráno otevřel dveře do čekárny a zeptal se: „Tak kdo je první na řadě?“ Čekárna plná, ale žádná odpověď. Ticho, rozpačité pohledy. Konečně si jeden pacient odkašlal: „Vědí, pane doktore, my jsme se asi spletli, my jsme se špatně podívali na kalendář, promiňte.“

A čekárna se rychle vyprázdnila.

Během dalších let pověsil Vančura medicínu zcela na hřebík a věnoval se jen literatuře a veřejným aktivitám.

Byl vždy levicově orientován. V Komunistické straně byl od roku 1921. V roce 1929 se postavil spolu s jinými spisovateli (např. Olbracht, Malířová, Seifert, Hora) proti metodám, jakými se Gottwald s podporou Moskvy zmocnil vedení KSČ a napsali protest, tzv. „dopis sedmi“, na vedení strany, načež byli ihned všichni ze strany vyloučeni.

Jeho politické názory se však nezměnily, bojoval proti nastupujícímu fašismu. Za okupace se zúčastnil odboje a byl předsedou spisovatelské sekce výboru inteligence, který byl součástí Národního revolučního výboru. Byl zatčen 12. 5. 1942 a za stanného práva byl již 1. 6. 1942 v Praze popraven.

Vančura se věnoval i filmu. Psal scénáře a byl i režisérem několika filmů, dokonce se pustil i do filmového podnikání. V něm již tak úspěšný nebyl, v této branži byl příliš odkázán na jiné.

Jednou přišel domů rozladěn z nějakého jednání s filmaři. Praštil nevrle aktovkou a procedil: „Nejlepší by bylo udělat si film sám, aby mi do toho nikdo nemohl mluvit. Vypůjčit si někde peníze a dát se do toho. Zaslechla to však jeho dcera Eva, dosud malá šolačka, a měla námitky: „Jo, to určitě. Vy si pak umřete, a já abych platila dluhy.“

Jádrem jeho psaní byla próza. Psal krásným českým jazykem, osobitým slohem, zvláště typické byly jeho slovní archaizmy a dlouhé větné periody plné metafor. Byl opravdovým mistrem slova.

Dramatická tvorba byla pro něj trochu okrajová, i když i zde slavil značné úspěchy.

Jeho divadelní prvotina byla scénická báseň *Učitel a žák* (1927), ličící problémy mládí při vstupu do skutečného života. Hned za rok se objevilo drama *Nemocná dívka* (1928), postavené na jedné dramatické zápletce. Podaří se složitý a riskantní operační zákrok u patnáctileté dívky, zachrání se její život a rozšíří se v budoucnosti operační možnosti i u jiných? Ve hře se střetávají dramaticky různá stanoviska: radikální chirurgické řešení, skeptický rezervovaný postoj starého vědce, který podle svých zkušeností považuje případ za ztracený a varuje před neúměrným rizikem, dále tu vystupuje mladý internista, který se též obává operačního rizika a chtěl by dívce udržet život konzervativním postupem aspoň po nějakou dobu. Ve hře se sice střetávají různé terapeutické postupy, ale rozhodně to není hra, která by byla „výsměchem nemohoucnosti lékařské vědy a šarlatánství lékařského povolání“, jak píše J. Kunc ve *Slovníku českých spisovatelů 1918–1945*. Další hra *Alchymista* (1932) ličí rozkladný vliv alchymisty Scotty na své okolí. Nejlepším Vančurovým dramatem je *Jezero Ukereve* (1935) z tropické Afriky. Bylo napsáno v době nastupujícího fašismu. Boj za svobodu zde splývá s bojem za vědecký pokrok. Prostředí je exotické – Uganda koloniální doby – ale hra má nadčasovou platnost. Je velmi dramatická, v podstatě optimistická, i když hlavní hrdina lékař Forde nakonec umírá na spovou nemoc. Trochu nepřesvědčivý je závěr hry, kdy se telegram s oznámením o objevu léku objeví jako „*deus ex machina*“. Poslední Vančurova dramatická práce *Josefina* se dostala na jeviště až po válce. Je to povzbudivá hra, částečně inspirovaná Shawovým *Pygmalionem*. Ukazuje sílu mládí, které se nedá snadno zlomit.

Jaroslav Durych byl jeden z našich nejvýznamnějších básníků a prozaiků té doby. Měl také velmi nelehký osud.

Narodil se v roce 1886 v Hradci Králové jako syn novináře Václava Durycha. Osířel v 11 letech, starali se o něj příbuzní, kteří z něj chtěli mít kněze. Byl v arcibiskupském konviktu v Příbrami a jako stipendista studoval na gymnáziu. Na studium si musel přivydělávat kondicemi. Medicínu vystudoval na pražské lékařské fakultě a promoval až ve 27 letech. Praktikoval pak nepříliš úspěšně na různých klinikách. Za války byl na haličské i italské frontě. Drastické zážitky a jeho neutěšené mládí ovlivnily jeho tvorbu. Po vzniku Československé republiky vstoupil znovu do vojenských služeb jako lékař, kde setrval v různých posádkách až do roku 1939, nakonec jako plukovník dělostřeleckého pluku v Praze na Hradčanech.

Byl literárně i politicky velmi činný. Vždy stál na půdě bojovného katolicismu a přikláněl se nejen k umělecké, ale i politické pravici. Usiloval o vybudování katolického školství a chtěl z veřejného života vymýt vše, co vycházelo z protestantismu a volnomyšlenkářství. Za okupace jej chtěli využít Němci a kolaboranti, ale Durych odmítl a stáhl se zcela do ústraní a nepublikoval. Po roce 1945 a hlavně po roce 1948 byl pro své náboženské zaměření zbaven jakékoliv možnosti vydávat a jeho jméno zmizelo ze všech učebnic. Až do své smrti v roce 1962 žil v nuzných poměrech.

Zatímco jeho sbírky básní a hlavně romány byly všeobecně známé a vycházely ve větších nákladech, zvláště valdštejnská trilogie *Bloudění*, jeho dramata mu mnoho úspěchů nepřinesla. Jeho první divadelní hry *Svatý Jiří* (1915), *Svatý Vojtěch* (1921), jež je oslavou mučednictví, nebo *Lotr na pravici* (1924) měly velmi malý ohlas. O něco úspěšnější byly dvě jeho hry se svatováclavskou tematikou *Svatý Václav* (1925) a *Kvas na Boleslavi* (1929). Ličí Václava jako světce a jeho bratra Boleslava jako nevyzrálého rozkolísaného mladšího bratra toužícího po moci. Hra končí nepřesvědčivým závěrem, že národ se stává národem teprve tehdy, až je za něj obětován mučedník. Všechny Durychovy hry proklamují jeho názory, ale chybí jim na rozdíl od jeho próz napětí a dramatický pocit.

Jiří Foustka se narodil v roce 1894 v Třeboni. Po promoci na pražské lékařské fakultě se stal zubním lékařem v Praze na Smíchově. Měl rozsáhlou klientelu v pražských literárních kruzích, patřil i k tzv. „Čapkovým pátečníkům“. Jeho blízké a přátelské vztahy s umělci ukazují i následující historka:

Navštívil jej kdysi přítel básník a překladatel Petr Kříčka, kterého zase rozbolel zub. Posadil se v čekárně a probíral se hromadou ležících časopisů a revue, četba však nedokázala přehlušit bolesti zubů. Konečně se otevřely dveře a Kříčka byl pozván do ordinace. Byl rychle a dobře (jako vždy) ošetřen, a pak si již s úlevou popovídal se svým zubním lékařem a přítelem doktorem Foustkou. Nakonec, ještě před odchodem se jej zeptal: „Mohli byste mi říci, kde skladujete všechny ty časopisy a revue, než jsou dostatečně staré, abyste je mohl dát do čekárny?“

Foustka byl mnohostranně činný. Psal jednak cestopisné kauzerie, povídky a překládal z němčiny i angličtiny. Jeho nejvýznamnější dílo bylo drama, dnes bychom řekli sci-fi, *Dělo života* (1937). Hra vzbudila velkou pozornost. Má trochu podobné téma jako Čapkova *Bílá nemoc*, která vznikla ve stejnou dobu. Hrdinou je vynálezce, lékař Olin, který objevil lék proti rakovině, jakési léčivé paprsky, které by se při zesílení mohly stát i paprsky smrti. A vynálezce chce dát svůj objev lidstvu jen tehdy, přijme-li jeho idealistické představy o uspořádání státu a společnosti. Společnost to nakonec přijme, ale on se přes své původně dobré úmysly stává diktátorem, i když osvíceným. Nakonec se proti němu obrátí i jeho nejbližší přátelé a spolupracovníci, které při uskutečňování svého utopického snu utlačoval.

Karel Čapek v předmluvě ke knižnímu vydání Foustkovy hry napsal: „Přišel za mnou doktor Foustka s námětem hry... Já sám bych chtěl jednou napsat oslavu lékařství, ale ten geniální doktor, který se pomocí svého léčebného prostředku stane vládcem a jakýmsi spasitelem lidstva, ten se mi nějak nechtěl vejít do mé představy doktorského světa. Lékař už ze svého povolání je defensor vitae. Proto jsem se nedovedl vžít do představy doktora, který bere svět reformátorským útokem, čili opouští své obvaziště a přejímá velení v útočné linii. Neříkám, že by světu nebylo někdy potřeba lékaře – reformátora, ale v mém světě pro něj místa nebylo...“ Čapek dále píše: „Tento námět nyní nabývá aktuality v do-

bě světové krize, kdy humanita a osobní svoboda jsou v defenzivě. V tom smyslu vyplývá nakonec i závěr Foustkovy hry. Diktátor je v nepravu, i kdyby byl vykupitelem. Lidstvu nelze násilím vnutit ani spásu, pokud k ní nedospěje samo. A na tento konflikt ušlechtilý Foustkův diktátor umírá...”

Doktor Foustka zemřel v roce 1967 v Praze v 73 letech.

Jiří Verner se narodil v roce 1905 v Praze. Promoval v roce 1933 a hned nastoupil na chirurgické oddělení vinohradské nemocnice. Začal psát ještě jako medik a první úspěšná divadelní hra *Císařův dvojník* (1934) se dočkala mnoha repríz. Je to veselohra – jako ostatně všechny Vernerovy hry, která pojednává o prostém pařížském kupci, který je dvojníkem císaře Napoleona.

Brzy po úspěšném uvedení této hry navštívila autora ve vinohradské nemocnici jedna mladá pacientka, která zjistila, že on je autorem oné divadelní hry. Plná obdivu mu řekla: „Pane doktore, já jsem vůbec netušila, že píšete také divadelní hry“. Doktor Verner si ještě nezvykl na autorskou slávu a popularitu, tak trochu rozpačitě odpověděl: „Ale slečno, to jen když mám dlouhou chvíli, abych zabil čas.“ „Zabil čas?“, zeptala se slečna udiveně, „To máte tak málo pacientů? Mám vám přivést nějaké své přátele a známé?“

Největší úspěch mu přinesla komedie *U pokladny stál* (1936), která se hrála v divadle Vlasty Buriana a byla pak

úspěšně zfilmována, opět s Vlastou Burianem v hlavní roli nemocničního zřízence Rozrucha. Hra parodující praxi nemocenských pokladen umožnila Burianovi ukázat jeho mistrovství v plně šíři. Je zde kouzelný recitativ o deliriu tremens, který předvádí šéflékaři nemocenské pojišťovny Jaroslavu Marvanovi. Film se promítá v kinech a televizích dodnes. Po velkém úspěchu hry následovaly další. *Třináctá jachta* (1937) je veselohra o smolařském kapitánovi, jemuž pomůže navrátit dobrou pověst úspěšná filmová hvězda. Komedie *Rozkaz, pane ministře* (1939) je satira na špionážní romány a detektivky. Hlavní osobou kontrašpionáže je primitivní prostáček, tedy postava a zápletky, kterou používají autoři dodnes. V továrním prostředí se odehrává hra *Bohatý chudák* (1940) s hlavní osobou pedantického, ale nakonec úspěšného nového majitele podniku. Některé Vernerovy hry byly inscenovány pouze na divadelních prknech a knižně nevyšly, např. *Souboj talárů* a *Dnes v osm*.

Vernerova úspěšná spisovatelská dráha byla ukončena velmi brzy. Zemřel v roce 1942 v pouhých 37 letech.

Z článku je patrné, jak čeští lékaři zasáhli výrazně v meziválečném období do českého divadelního života. Jejich hry nezmizely ani po více než půlstoletí z českých divadel a staly se součástí české dramatické literatury.